

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

У статті подано та узагальнено матеріали нормативно-правових документів, навчальних програм та планів, історико-педагогічну літературу, що відображають спрямованість вищої освіти на формування педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи в роки незалежності України.

Ключові слова: вища освіта, якість освіти, демократія, гуманізм, духовність, культура, педагогічна культура, особистісні якості, мобільність тощо.

В статье представлены и обобщены материалы нормативно-правовых документов, учебных программ и планов, историко-педагогическую литературу, отражающие направленность высшего образования на формирование педагогической культуры будущих учителей начальной школы в годы независимости Украины.

Ключевые слова: высшее образование, качество образования, демократия, гуманизм, духовность, культура, педагогическая культура, личностные качества, мобильность и т.д.

The paper presents and summarizes the materials of legal documents, curricula, historical and pedagogical literature, reflecting the focus of higher education on the formation of pedagogical culture of the future primary school teachers in the years of Ukrainian Independence.

Key words: higher education, quality of education, democracy, humanism, spirituality, culture, pedagogical culture, personal qualities, mobility, etc.

остановка проблеми та її актуальність. Упродовж останніх років у вітчизняному суспільстві серед науковців, освітян, викладачів спостерігається цілковите розуміння необхідності формування педагогічної культури. Адже реалії сьогодення такі, що є потреба у забезпеченні вищої та загальноосвітньої школи добре підготовленими, професійно компетентними кадрами, які б мали високий рівень освіченості, вихованості та досконалості. Поступово в освіті акцентується увага на розвитку та самореалізації усіх учасників навчально-виховного процесу, у тому числі і майбутніх учителів початкової школи. Підвищуються вимоги до розвитку кваліфікованого фахівця у державному та світовому контексті.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Різні аспекти формування педагогічної культури майбутніх учителів стали предметом вивчення у низці робіт педагогів, науковців: А. Булди, В. Буряка, Т. Володько, О. Гармаш, В. Гриньової, О. Гомонюк, О. Рудницької, В. Радула, Т. Сидоренко, В. Сухомлинського, Т. Ткаченко, С. Чорної, П. Щербаня та інших. Проблеми формування певних аспектів педагогічної культури учителів початкової школи розкрито у працях: В. Мішедченко, І. Пальшкової, В. Паскар та ін.

Мета статті. Розкрити особливості формування педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи у незалежній Україні (1991–2005 рр.).

Виклад основного матеріалу. Після проголошення Україною незалежності відбувалися суттєві зміни у системі підготовки учителів початкової школи.

Основним документом, який вплинув на ці зміни та становив основу для розбудови національної системи освіти, став прийнятий 23 травня 1991 р. нормативно-правовий акт у галузі освіти – Закон України «Про освіту» [1]. У його основу покладені принципи демократизації, гуманізації, гуманітаризації, індивідуалізації, націоналізації освіти. Відповідно до закону підвищувалася роль особистісної культури вчителя, який мав реалізувати свій потенціал у практичній діяльності.

Зі зміною вимог до підготовки вчителів початкової школи змінився й її зміст. Він полягав у поєднанні вітчизняної спадщини та сучасних досягнень в освітній галузі, культурних традицій та новітніх інформаційних технологій тощо. Відповідно, почали розроблятися та запроваджуватися нові навчальні плани та програми. Тепер кожному ВНЗ надавалося право розробляти та впроваджувати власні навчальні плани, самостійно регулювати графік навчального процесу, вдосконалювати та впроваджувати сучасне навчально-методичне забезпечення тощо [2, с. 346]. Постала необхідність наблизити освіту до практичної діяльності. Такі демократичні модифікації потребували вчителів нового типу, які б володіли демократичним стилем навчання та виховання, що є фундаментом для формування педагогічної культури.

Серед документів, які створювалися на нових засадах у системі освіти, стала Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття» (1993 р.) [3, с. 618]. Зміст програми був насычений потребою суспільства щодо формування загальної та педагогічної культури вчителя, шляхами до якої були: розвиток освіти на грунті

прогресивних концепцій, основ демократії, рівноправності та партнерства всіх учасників навчально-виховного процесу, застосування у цьому процесі сучасних педагогічних технологій та нових науково-методичних досягнень.

У 1994 р. в систему освіти України впроваджено державні стандарти підготовки вчительських кадрів за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями: молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст – магістр, що привело до відкриття магістратури у вищих навчальних закладах [4, с. 18–20]. Такі модифікації викликали зміни у змісті підготовки вчителів початкової школи, що відобразилися у навчальних планах кожного освітньо-кваліфікаційного рівня, які тепер складалися з трьох циклів дисциплін: гуманітарної та соціально-економічної підготовки, психолого-педагогічної підготовки та спеціальної підготовки, що є актуальним і для сучасних навчальних планів. Дисципліни перелічених циклів мали вибірковий та нормативний характер. Тому майбутні вчителі мали можливість підвищувати свій професійний рівень, удосконалювати свої знання з різних дисциплін, а вільний вибір, хоча й залежав здебільшого від вибору керівництва навчального закладу, все ж таки розвивав самостійність, демократичність майбутніх учителів, що впливало на формування їх педагогічної культури.

Удосконалення підготовки вчителів продовжувалося за рахунок зміни навчальних планів та програм ВНЗ, що також спричинено Указом Президента від 12 вересня 1995 р. «Основні напрями реформування вищої освіти в Україні» [5, с. 120]. У ньому зазначалося про важливість формування інтелектуального потенціалу українців, розвитку мислення та здібностей відповідно до індивідуальних потреб, що відображається на загальній та педагогічній культурі майбутнього вчителя.

Позитивним чинником, що мав допомогти працевлаштуванню майбутніх випускників факультетів з підготовки вчителів початкової школи, стали додаткові спеціальності. Найпоширеніші з них: українська мова та література, практична психологія, образотворче мистецтво, хореографія, іноземна мова, інформатика.

Вони подані у навчальних планах по-дівінських спеціальностей окремим блоком дисциплін. Підготовка таких фахівців вимагала значної вмотивованості, сконцентрованості та зусиль задля високого рівня володіння і базовою, і додатковою спеціальністю, адже кількість дисциплін, які вони вивчали, збільшилася.

У навчальних планах 90-х рр. простежується значна кількість дисциплін за вибором (526 годин), які своєю спрямованістю на формування культурної, духовної та гармонійно розвиненої, творчої особистості сприяли формуванню педагогічної культури. Це такі дисципліни, як «Етикет», «Етнопедагогіка», «Народознавство», «Культура України», «Декоративно-прикладне мистецтво», «Сучасні форми і методи організації початкового навчання», «Сучасні іноземні мови», «Правові основи захисту дітей», «Психодіагностика», «Етнографія дитинства», «Сучасні дослідження в галузі дитячої психології», «Історія психології», «Наукові проблеми педагогіки дитинства» та ін. Поряд з цим свою нішу займають спецкурси, які пов'язані з переходом початкової школи на оновлену структуру і зміст навчання: «Історія педагогіки України», «Основи педагогічної майстерності», «Організація роботи класного керівника», «Основи організаційної і виховної роботи у школі», «Методологія психолого-педагогічного дослідження», «Проблеми розвитку зарубіжної педагогіки», «Етнопедагогіка», «Психопедагогіка», «Основи гуманістичної педагогіки», «Педагогічні технології в початковій школі» та ін. [6, с. 190]. Таким чином, починаючи з 1991 р. розпочинається активна робота над удосконаленням навчально-виховного процесу, його покращенням через навчальні плани та програми. Проте слабка матеріально-технічна база, недофинансованість ВНЗ не дозволяли повністю реалізувати надані в умовах незалежності перспективи.

Вища освіта України скеровувалася на європейську, тому потребувала поступових змін у цьому напрямі. Так, вагомим документом, що привносив зміни у систему вищої освіти, є «Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті» (від 17 квітня 2002 р.). Стаття 39

шій доктрини містить відомості про необхідність розвитку професійних компетентностей у ній зазначено, що «освіта в Україні є відкритим соціальним інститутом. Суб'єкти системи освіти співпрацють з міжнародними інституціями та організаціями, які для здійснення своєї діяльності покликані залучати педагогів, дітей та молодь для набуття ними соціальної компетентності й досвіду у підприємствах взаєморозуміння, толерантності, побудови спільнотного європейського дому, культурного різноманіття і водночас для збереження та примноження власних культурних надбань» [7]. Зазначене свідчить про розуміння важливості налагодження відносин з європейською спільнотою та прагнення до їх досягнень.

Таким чином, починаючи з 2003 р. Україна розпочала застосовувати активні дії для вступу до Болонського процесу. Перед країною постало чимало завдань, що мали виконати усі учасники Болонського процесу, головне з яких – досягнення належної якості вищої освіти. З підвищенням якості розвивалася й особистість майбутнього вчителя, який має спрямовувати свою діяльність на формування високого рівня педагогічної культури. Під формуванням педагогічної культури розуміється складний динамічний процес, у якому відбувається становлення культурної особистості майбутнього вчителя, що не існує без діяльності.

Протягом 1995–2004 рр. Міністерство освіти і науки України на основі міжнародних документів з питань демократії, гуманізації в галузі освіти і прав людини здійснило низку масштабних заходів зі створенням нової нормативно-правової бази національної вищої освіти України. Прийнятий в Україні комплекс нормативно-правових документів пройшов апробацію на міжнародному рівні і визначив ідеологію реформування всієї освітньої галузі.

Починаючи з 2004 р. відповідно до на-казу Міністерства освіти і науки України «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу» (від 23 січня 2004 р.) та відповідно до Болонської декларації підготовка фахівців ста-

ла здійснюватися згідно з використанням кредитно-модульної системи навчання [8]. Болонський процес передбачав обмін досвідом, мобільність студентів та викладацького складу, полегшення та можливість переходу з однієї системи освіти в іншу. Ним передбачено створення схожих систем у контексті вищої освіти в європейських країнах до 2010 р., включаючи Україну.

Офіційне приєднання України до Болонського процесу відбулося 19 травня 2005 р. з підписання відповідної декларації на конференції у місті Берген. Впровадження Болонського процесу в українську систему вищої освіти змінило вимоги до майбутніх учителів. Останні потребували високого рівня кваліфікації, широкої наукової ерудиції, розвитку особистісних та професійних якостей, володіння психологічною та інформаційною культурами та ін., що в сукупності сприяють формуванню педагогічної культури майбутніх учителів. Головними критеріями навчання в контексті Болонського процесу є: якість підготовки фахівців, закріплення довіри між суб'єктами освіти, відповідність європейському ринку праці, мобільність, підвищення конкурентоздатності системи вищої освіти та сумісність кваліфікації на вузівському та поствузівському етапах підготовки [9].

У цей період вийшло друком чимало книг, статей, проводилися наукові конференції, семінари, круглі столи, в яких наголошувалося на важливості педагогічної культури для ефективного функціонування навчального процесу. Серед таких робіт заслуговує на увагу колективна праця «Педагогічна культура» (1993 р.), науковий керівник якої Л. Нечепоренко. У ній науковці Харківського державного університету наголошували на важливості гуманістичного та особистісного підходів у формуванні педагогічної культури та засвоенні знань, умінь, навичок із врахуванням принципів природовідповідності, самовиховання, саморозвитку, самопізнання та самореалізації. Також написано книги: «Педагогічна культура молодих батьків» (1995 р.), що є методичною рекомендацією Інституту системних досліджень освіти України; праці Н. Лисенко (1994 р.), В. Гриньової (1996

р.), Р. Скульського, М. Букача (1997 р.), В. Родиля (2000 р.), В. Буріка (2005 р.), В. Зашиній та С. Омельяненко (2005 р.) та ін. Ступінковано чимало статей, присвячених цій темі, автори яких: А. Растрігіна (1994 р.), К. Литвинова (1994 р.), О. Рудницька (1994 р.), А. Волинець (1995 р.), А. Ткач (1998 р.), І. Комарова (1999 р.), М. Ярмаченко (2000 р.), В. Мішchedченко (2002 р.), І. Війт (2002 р.), П. Щербань (2004 р.), Т. Сидоренко (2005 р.), Е. Соломка (2005 р.) тощо.

У досліджені роки незалежності України написано та захищено чимало дисертаційних робіт, в яких висвітлювалися різні аспекти проблеми, пов'язані з педагогічною культурою. Це були праці Т. Алексєєнко, М. Букача, М. Васильової, В. Гриньової, С. Іващенко, Н. Аисенко, В. Мішchedченко, О. Рудницької, Т. Сидоренко, М. Скрипник, Н. Стрельникової, Т. Ткаченко та ін. Поява таких робіт є співднінням того, що освітяни розуміють важливу роль педагогічної культури для розвитку педагогічної освіти, суспільства та активно шукають шляхи, умови та способи її ефективного розвитку і формування, вводять у науковий обіг результати своїх досліджень, впроваджують деякі з них у навчально-виховний процес тощо. Такі напрацювання не можуть залишитися поза увагою громадськості та владних структур.

Почали з'являтися наукові школи, які досліджували різні аспекти педагогічної культури. Основною з них була наукова школа професора, доктора педагогічних наук А. Нечепоренка (м. Харків). Науковець досліджувала розвиток культури виховання та поведінки студентів, підвищення їх інтелектуального, особистісного та культируючого рівня. Інша дослідницька школа створена професором, доктором педагогічних наук В. Гриньовою (м. Харків). На аксіологічних засадах усна подала наукове обґрунтування концепції конструювання змісту педагогічної культури. Ще однією науковою школою, заснованою з проблем професійно-педагогічної культури майбутніх учителів, керує І. Палишикова (м. Одеса). Зазначені науковці мають чимало послідовників та вихованців, які роблять свій внесок у педагогічну науку.

Незважаючи на те, що існують наукові школи, які досліджують зазначену проблему, відсутній всеохоплюючий характер впровадження їх результатів та здобутків у навчально-виховному процесі ВНЗ. Усе вибудовується на педагогах-ентузіастах, до яких варто прислуховуватися та курси, розробки і напрацювання яких потрібно впроваджувати в усіх вищих педагогічних закладах. Тільки таке розуміння та вплив допоможуть сформувати культурну особистість майбутнього вчителя.

Як бачимо, починаючи з 1991 – 2005 рр., коли Україна стала незалежною, почався новий період формування педагогічної культури. В освіті спостерігається активний пошук умов, шляхів ефективної роботи зі студентами, учнями, які якісно покращували систему освіти. А різноманітні підходи та парадигми, серед яких: гуманістична, інформаційна, особистісно-орієнтована, компетентнісна – сприяли формуванню педагогічної культури. Педагогічна культура набула теоретично-го та частково практичного характеру. Її практична реалізація триває і досі, адже мало просто розуміти необхідність її формування, потрібно спрямовувати свої дії (як у державних установах, ВНЗ, так і самими учасниками навчально-виховного процесу) на реалізацію та здобуття педагогічної культури всіма вчителями, педагогами та освітянами.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що аналіз досліджень учених, які у своїй діяльності використовували та апробували різноманітні шляхи (методи, форми, засоби навчання) та умови, які сприяли підвищенню рівня педагогічної культури, дали можливість стверджувати, що періодичне формування педагогічної культури не може привести до позитивних результатів. Для того, щоб результатом навчально-виховної діяльності був учитель з високим рівнем сформованості педагогічної культури, потрібне усвідомлення владними органами важливості цього феномену і конкретні дії щодо його розвитку та формування на державному рівні. Орієнтиром для оптимізації процесу навчання має стати система вищої освіти європейських країн.

Список використаних джерел:

1. Закон УРСР про освіту: прийнятий 23 трав. 1991 р. // Нове законодавство України. Вип. 4. – К., 1992. – С. 43–69.
2. Алексюк А. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підруч. / А. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
3. Барановська Н. Україна: утвордження незалежної держави (1991–2001) / Н. Барановська, В. Верстюк, С. Віднантський та ін. – К.: Альтернативи, 2001. – 704 с.
4. Про розробку освітньо-професійних програм вищої освіти за відповідним професійним спрямуванням : лист Міністерства України від 18.02.1994 р. – К., 1994. – 24 с.
5. Соловйов Ю. Система підготовки вчителів початкової школи України (1991–1997 pp.) : дис. ... канд. ист. наук 07.00.01/ Соловйов Ю. – Донецьк, 1999. – 181 с.
6. Глузман А. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования : моногр. / А. Глузман. – К.: Просвіта, 1996. – 312 с.
7. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
8. Баб'як-Білецька Л. Особливості формування професійних компетенцій майбутніх фахівців початкової освіти / Л. Баб'як-Білецька // Початкова школа – 2009. – №10. – С. 12–14.
9. Литвин О. Болонський процес і наші державні стандарти / О. Литвин // Вища освіта України. – 2004. – № 3. – С. 42–44.

© Сінельнікова Н.О., 2014.